

Mikayilova Fəridə Mürşüd qızı² İBTİDAI SINIFLƏRİN AZƏRBAYCAN DİLİ TƏLİMİNDƏ ƏYANI VƏSAİTLƏRDƏN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ.

Bildiyimiz kimi cəmiyyət dəyişdikcə təhsil sistemində dəyişir,yenilənir daha müasir məzmun və forma kəsb edir.

Müasir dövrün reallığı budur ki,təhsil şəxsiyyətin maraq və ehtiyaclarını ödəyə biləcək bir sistem şəklində qurulsun.Gələcəyin necə insanların əlində olması bir çox mənada məktəbdən asılıdır.Əgər məktəb öz üzünə düşən vəzifələri, yəni pedaqoji prosesin tamlığını (öyrədici,inkışaf etdirici,tərbiyəedici) uğurla həyata keçirirsə cəmiyyət üçün faydalı şəxslər yetişdirir.Bu həm cəmiyyət,həmdə ümumilikdə dünyanın mənafeyinə uyğundur.

Azərbaycan qədim elm və mədəniyyət ocağıdır.Təbii ki,vaxtilə qazanılmış bilik və bacarıqlar,millî dəyərlər və xüsusiyyətlər saxlanılmaqla dünya təhsil sistemində inteqrasiya qaçılmazdır.Bu gün müasir dünyada baş verən texnoloji və mədəni dəyişikliklər şagirdlərin araşdırma aparmaq,nəticə çıxarmaq,problemləri həll etmək kimi bacarıqlara yiyələnməsini tələb edir,bu bacarıqların əldə edilməsində əyaniliyin böyük rolu vardır.

Azərbaycan dilinin tədrisində əyanilik dedikdə isə hər şeydən əvvəl şagirdlərdə anlayış və təsəvvürlərin,hadisə və proseslərin əyani vasitələrlə, təsvirlər vasitəsi ilə formalaşdırılması başa düşülür.Məlumdur ki,ibtidai siniflərdə oxu və yazı dil qaydaları Azərbaycan dili dərslərində inteqrativ şəkildə öyrənilir.

Əyanilikdən mənimləmənin bütün pillərində: yeni mövzunun mənimlənməsi,möhkəmləndirilməsi və təbii zamanı istifadə edilə bilər.Azərbaycan dilinin tədrisində əyanilikdən istifadə təlim prosesinin səmərəliliyinin artırılmasına şərait yaradır,qazanılan bilik və bacarıqlar daha da təkmilləşir.Əyanilikdən istifadə ilk növbədə təlimdə yeni anlayışların mənimlənməsi prosesini intensivləşdirir.Bu və ya digər fənlər üzrə istinad olunan biliklər möhkəmlənir, ən başlıcası isə təlim vaxtına qənaət olunur.

Azərbaycan dilinin tədrisində əyanilikdən istifadə eyni zamanda nitq bacarıqlarına,nitq mədəniyyətinə və kommunikativliyə yiyələnmək imkanı yaradır ki,buda dərslərin effektivliyini qat-qat artırır.Böyük pedaqoqlar hər zaman bu və ya digər şəkildə təlimdə əyaniliyin rolunu yüksək qiymətləndirmişlər.

Məşhur Çex pedaqoqu Y.A.Komenski əyaniliyə yüksək qiymət verərək,onu müəllimlər üçün “qızıl qayda” adlandırmışdır.O, qeyd edirdi ki,mənimlənilən materialın konkret əşya və hadisələr üzərində qurulması məlumatı dəqiqləşdirir,daha aydın və dürtüst dərk etmə imkanı yaradır.

Əyanilik təlimdə həmişə aktualdır və əvvəlcədən düşünülmüş xüsusi sistem əsasında aparılır.Belə ki,əyanilik anlayışının məzmunu təlim prosesinin əsasını təşkil edir. Çünki kiçik məktəblilər ətraf ələmi hiss orqanları görmə,əşitmə və lamisə ilə qavrayırlar.Onlar bütün eşitdikləri və gördükləri hiss orqanlarının fəaliyyəti sayəsində əvvəlcə beyində əks olunur və qavranılır.Təbii ki,bilik anlayışların qavranılması nəticəsində yaranır.Azərbaycan dili tədrisinin məzmunundan asılı olaraq dinləyib- anlama və danışma,oxu,yazı və dil qaydalarının mahiyyətini öyrədən müəllimin köməyinə əyanilik gəlir.

Belə ki,yuxarı siniflərdə olduğu kimi ibtidai siniflərdə də Azərbaycan dili dərslərində nəzəri biliklər mətnlər üzərində öyrədilir.Bu da pedaqoji prosesin tamlığını təmin etməyə imkan verir.Nəzəri biliklər mətn üzərində mənimlənilməklə şagirdlərdə yoruculuq yaratmır,eyni zamanda mətnə verilən məlumat vətənpərvərlik,dünyagörüşü və tərbiyə aşılayır.Dərslərdə verilən mətnlər şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinə uyğun seçilir.Burada təsvir edilən hadisələr şagirdlərin təsəvvürlərində qəhrəmanlıq,hümanistlik və s.kimi hiss və duyğuları canlandırılır.

Azərbaycan dili dərslərində əyani vasitə kimi lövhə və markerin öz yeri vardır.Müəllim müxtəlif mövzuların tədrisi zamanı şagirdlər üçün çətin orfoqramlı sözləri təkcə yazı dərslərində deyil,hər bir dərs boyulövhədə yazaraq izah edir.Sonra şagirdlərə həmin sözləri ucadan aydın tələffüz etməyi tapşır.Bu yolla deyilişi və yazılışı fərqli sözlərin düzgün tələffüz və düzgün yazılışını öyrətməklə şgirdlərə həmdə düzün nitq vərdişləri aşılayır.Qara lövhədə ağ markerlə yazılan sözlər kiçikyaşlı məktəblilərin marağını cəlb edir.Onlar müəllimin izahını daha maraqla izləyirlər. Azərbaycan dili dərslərində müəllimin əyani vəsait kimi şəkildə istifadəsi qısa vaxt ərzində mövzu haqqında geniş,ətraflı informasiya əldə etməyə imkan yaradır.Qabaqcıl təcrübə sübut edir ki,əyani vəsaitlərdən istifadə həmdə şagirdlərin mövzunu şüurlu surətdə dərk etməsini təmin edir.

İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi zamanı şəkildə istifadə effektiv nəticələrə gətirib çıxarır.Şəkildəndən istifadə müəyyən plan üzrə olmalıdır.Belə ki,şəkil üzərində lazımı iş aparılmasa şagirdlər ondan işin xeyri üçün istifadə edə bilməzlər.Göstərilən şəkillər kiçikyaşlıların nəzərini cəlb etməli və həcmcə münasib olmalıdır və ən əsası şəkil mövzuya uyğun seçilməlidir.

Azərbaycan dili tədrisinin məzmunundan asılı olaraq müəllim dinləyib- anlama və danışma,oxu,yazı, dil qaydalarının mahiyyətini öyrədən,onun köməyinə əyanilik gəlir.Danışmanın birinci mərhələsi gördüyünü sözlə təsvir etməkdirsə bu baxımdan əyani vəsait kimi şəkildəndən istifadənin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu qeyd etməliyik.

Məsələn, Ağcabədi şəhər 3 saylı məktəb-liseyin ibtidai sinif müəllimi Məmmədova İlhamə III ç sinfində xüsusi və ümumi isimlər mövzusunun keçərkən şəkildəndən istifadə etməsinin şahidi olduq. O, 44 günlük Vətən Mühəribəsi şəhidlərinin sinfin divarlarından asılmış şəkildəndən əyani vəsait kimi istifadə edərək dərslərin motivasiya mərhələsində belə bir izahla başladı.

Uşaqlar,siz bu şəkildəndəki adamları tanıyırsınız? Şagirdlər onların Ağcabədi şəhidləri olduqları cavabını verdilər.Müəllim bundan sonra şagirdlərin köməyi ilə vətən torpaq uğrunda, bizim rifahımız naminə erməni işğalçılına qarşı vuruşaraq öz həyatlarından keçən adamların şəhid olduqlarını çatdırdı.

Sonra Ağcabədi,Bakı,Şuşa,Ağdam və s yer adlarını deyərək bunların xüsusi isim olduğunu,eləcə də şəxs adlarının xüsusi isim olduğunu izah etdi növbəti dəfə sinif müraciət edərək çay,dəniz,okean,dağ,ölkə adlarının xüsusi isim olduğunu çatdırdı.Müəllim şagirdlərə müraciətlə ad verilmədən ümumi isim olan ev heyvanlarına müəyyən bir ad verildikdən sonra xüsusi isimə çevrildiyini izah etdi.Şagirdlər pişiyə verilən Məstan, xoruza verilən Mərcan, itə verilən Toplan adlarını sadaladılar.

Müəllimə eyni cinsli varlıqların adını bildiren isimlər ümumi isimlər adlanır insan,kitab,bina,ağac və s.isimlər ümumi isimlərdir, varlığı tək olan, yəni bir- birininin eyni olmayan isimlər isə xüsusi isimlərdir izahını çatdırdıqdan sonra şagirdlərə işçi vəzəqləri paylayaraq,mövzu ilə tapşırığı yerinə yetirməyi tapşırıldı.Bildiyimiz kimi,improvizasiya hazırlanmadan edilən nitqdır.İmrovizasiya zamanı şagirdlər Azərbaycan dilinin ədəbi dil normalarına uyğun danışmaq qaydalarını öyrənirlər və nitq situasiyalarından məqsədəuyğun istifadə edilməlidir.Burada şagirdlərin gördükləri bildikləri həyat hadisələrini canlı və təbii dildə söyləməyə çalışırlar.İlhamə müəllimə bu mövzunun bəhsini zamanı həmdə situasiyadan əyanilik kimi istifadə etdi.O,şagirləri danışmağa vadar edən vəziyyətin yarada bildi.

Müəllimə şəkildəndən istifadə etməklə mövzunu mənimlədərkən xüsusi və ümumi isimləri mənimləməklə yanaşı onlarda şəhidlərlə rəğbət,vətənpərvərlik və dünya görüşü aşılamaya nail oldu.

Bildiyimiz kimi,improvizasiyahazırlanmadan edilən nitqdır.İmprovizasiya zamanı şagirdlər Azərbaycan dilinin ədəbi dil normalarına uyğun danışmaq qaydalarını öyrənirlər. Bu mövzunu tədris edərkən müəllimə nitq situasiyalarından məqsədəuyğun istifadə edə bildi və şagirdləri danışmağa vadar edən vəziyyət yaradırdı.

Danılmaz faktır ki, hər bir şəxsin intellekti ilk növbədə oxu bacarığı əsasında formalaşır və qiymətləndirilir.Bu işə kiçik yaşlardan başlanılmalı və onlarda sözc ehtiyatı ardıcıl şəkildə davam etdirilməlidir.İbtidai sinif şagirdləri həm səsli, həm dəssəssiz oxu vərdişlərinə yiyələnməlidir.Bunun üçün şagirdlərdə sinifdən xaric oxu bacarıqların formalaşdırılması və oxuduqları materilə uyğun olaraq şəkildəndən istifadə etmək effektiv nəticə verir.

İstifadə olunan ədəbiyyat

- 1.Abdullayev A.Kərimov.Y. İbtidai siniflərdə ana dilinin tədrisi metodikas
- 2.Komenski Y.A.Seçilmiş pedaqoji əsərləri Bakı 1961
- 3.Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və programları Kurikulum 2010 №3
- 4.Veyisova Z. Fəal (interaktiv) təlim müəllim üçün vəsait.UNİSEF 2009
- 5.Qədimova X.N İnteraktiv təlim metodları və onlarıNIN Təbii yolları Bakı 2003

Açar sözlər: Əyanilik,şəkil,nitq,situasiya,vəsait

Xülasə

Tədris prosesində əyani vəsaitlərdən istifadə həmişə aqtuallıq təşkil etmişdir. Bu baxımdan Azərbaycan dilinin tədrisi zamanı şagirdlərin anlayış və təsəvvürlərinin əyani vasitələrlə formalaşdırılması mühim yer tutur. Məqalədə bu məsələ geniş işıqlandırılır,göstərilir ki, əyani vəsaitlərdən istifadə təhsilin səmərəliliyinin artırılmasına geniş şərait yaradır, qazanılan bilik və bacarıqların zənginləşməsinə təmin edir

Summary

The use of visual aids in the teaching process has always been relevant. From this point of view, during the teaching of the Azerbaijani language, the formation of students' understanding and imagination with visual means takes an important place. This issue is widely covered in the article, it is shown that the use of visual aids creates ample conditions for increasing the efficiency of education, and ensures the enrichment of acquired knowledge and skills.

RƏYÇİ: d. S.Abbasova

² ADPU-nun Ağcabədi filialının baş müəllimi